

יכול להיות שזה נ(ג)מר?

בראשית המאה ה־21 נצפו באזור הנגב נמרים בודדים בלבד. היום לא ידוע על נמרים במדבר יהודה, והחשש הוא שאך הבודדים שנצפו נכחדו. צמצום מקומות המחיה של הנמרים במשך השנים, ציד ודריסה הם הגורמים העיקריים להיעלמותם מישראל. נמרים - מאז ועד היום

כתב: נדב לוי, זואולוג מוסמך, מרצה ומדריך סיורי ספארי זואו־אנתרופולוגיים באפריקה

דרום אסיה ועד סומטרה ודרום־מזרח סיביר. החוקרת, ד"ר סיראני מית'פלה (Dr. Sriyanie Miththapala) מסרי לנקה ועמיתיה למחקר פרסמו ב־1996 מיון חדיש למין נמר שצמצם את מספר תת המינים בעולם לשמונה בלבד.

שמו המדעי של תת המין של הנמר בארץ הוא *Panthera pardus saxicolor* והוא ידוע במערב אסיה מחצי האי ערב, בישראל, בירדן, ובחצי האי סיני ועד טורקיה.

הנמר הוא חתול החברבורות הגדול ביותר בעולם הישן ודומה לו רק היגואר מהעולם החדש. הנמר שוכן במגוון בתי גידול, מיערות גשם וחורש ים תיכוני ועד מדבריות צחיחים ביותר. פרופ' איתן צ'רנוב ז"ל (מהאוניברסיטה העברית) הזכיר ב־1988 בספר "הזואוגיאוגרפיה של ישראל", שחיבר עם פרופ' יורם יום טוב (מאוניברסיטת תל אביב), כי חשף באזורנו מאובנים של נמרים מכ־150 אלף שנה לפני זמננו.

משקלם של הנמרים במדבר יהודה מגיע עד 40 קילוגרם (זכר), בעוד שלפי הערכה משקל נמרי הגליל הגיע עד 80 ק"ג. לשם השוואה, משקלם של נמרים אחרים בעולם מגיע לכ־90 קילוגרם. לנמר דגם אופייני בצורת כתמים מקובצים המזכירים פרחי ורד פשוטים (rosettes) בדומה ליגואר, אך קטנים יותר. לשניהם רגליים קצרות, הם זריזים ובעלי כוח רב.

לחידוש חקר הנמרים בישראל. עד אז היו עדויות ממדבר יהודה, מהגליל ומחצי האי סיני. מאוחר יותר התרחב המחקר לנגב. אז מה באמת ידוע על הנמרים בארצנו? בכתבה הבאה.

משפחה שכזאת

במשפחת החתוליים (*Felidae*) 37-38 מינים, ארבעה מהם, המסוגלים לשאוג, נמנים עם הסוג פנתר - אריה, טיגריס, יגואר ונמר. הנמר (*Panthera pardus*) הוא מין שתפוצתו רחבה: מדרום אפריקה,

הרומן שלי עם נמרים החל בבוקר אחד בשנות ה־80. הטלפון בביתי צלצל לפנות בוקר. על הקו היה גיורא אילני ז"ל, מהזואולוגים הראשונים של רשות שמורות הטבע (כיום רשות הטבע והגנים), אחד מחוקרי הנמרים הראשונים בארץ: "לכדנו נמר, אתה יכול לצאת לדרך. בהמשך הבוקר נמדוד, נשקול, נמשדר ונשחרר אותו שוב לטבע".

שאגת הנמר ששמע אילני בנחל צאלים במדבר יהודה ב־1960, במסגרת פעילות משלחת ארכיאולוגים במערה, הובילה

מסמן את נחלתו - נמר בעמדת התזת שתן על עץ. צילום: ד"ר בני שלמון

ביולוגיה, גנטיקה ורבייה

ייחוס ובגרות מינית: נקבות נמרים מיוחמות מגיל בגרות מינית (כשלוש שנים), בכל חודשי השנה. חיזור והזדווגויות: הייחוס נמשך 5-7 ימים. וההזדווגויות מתרחשות בממוצע כל 13.5 דקות. הייחוס אינו מבטיח התעברות, כי הבייץ (שחרור הביצית מהשחלה לרחם) מתרחש כתוצאה מההזדווגויות עצמן ("בייץ מושרה") בסוף תקופת הייחוס. נראה כי כך הנקבה מבטיחה כי הזכר שאיתו היא מעמידה צאצאים יהיה חזק ובמצב גופני מעולה.

משך ההיריון: 90-105 יום.

גודל השגר: לרוב בישראל בשגר גור אחד עד שניים (בעולם עד שישה, לרוב בין שניים לשלושה). לנמרים מנוקדים יותר שגר גדול יותר (2.09 בממוצע), לנמרים כהים/מלאניסטיים (1.7 גורים בממוצע).

הגורים: בלידתם עיוורים. משקלם מ־420 עד 570 גרם. הנמרה מגדלת את גוריה לבדה, נשארת עמם לאחר ההמלטה כעשרה ימים. עיני הגורים נפקחות בגיל כשבוע. האימהות מחביאות את הגורים עד גיל שישה-שמונה שבועות, ואז הם מתחילים לעקוב אחריה ביציאתה לצוד. כשהם בני כתשעה חודשים הם מצטרפים לאמם.

פעילות, מהירות ולמידה: גורי הנמרים משתעשעים במקלות ובעלים. בצבים, בלטאות ובציפורים. נצפו גורים שקטלו את טרפם הראשון כבר בגיל כחמישה חודשים.

תוחלת חיים: בטבע (בישראל) עד 18 שנים. בשבי עד 21 שנים.

הנמר - חתול החברבורות הגדול ביותר בעולם הישן. צילום: שי קבסה, חי בר יטבתה

נמצאו כ"נמרי רפאים", כלומר כתופעת דיווח שגוי חוזרת של נמרים ומיני חתולים נדירים אחרים בעולם. בראשית המאה ה־21 נצפו בנגב פרטים בודדים. נכון להיום לא ידועים עוד נמרים במדבר יהודה.

המחקר הישראלי: תצפיות ומעקב

הכומר האנגלי הנרי בייקר טריסטרם תיעד ציד של זוג נמרים ברכס הכרמל

יהודה, הכרמל, רמות מנשה והשומרון, ואחריהם גם נמרי הגליל. בין השנים 1925-1956 הורעלו או ניצודו בגליל 14 נמרים. מאז נמצא כי בישראל התקיימה רק אוכלוסייה אחת: במדבר יהודה, מנחל אוג בצפון, הר הנגב, ועד נחל ברק בדרום. ב־1986 העריכו שיש 10-20 נמרים בישראל, ומאז פחות מעשרה נמרים. דיווחים אחדים על נמרים שנצפו לכאורה בחבל הים תיכוני

פרוות הנמרים מהגליל או מהר החרמון הייתה חומה־צהבהבה, בעוד שפרוות נמרי דרום הארץ בהירות יותר. לנמר אפרכסות אוזניים עגולות (כברדלס) ואישוני עיניים עגולים (בדומה לקרקל, לברדלס ולשונונר מנומר). זנבו עולה באורכו על כחצי מאורך גופו וראשו. טפריו מתכנסים לתוך נדני אצבעותיו במלואם.

עד 1920 הושמדו בישראל כל נמרי הרי

מעמד ושמירת טבע

הנמרים סווגו באמנת וושינגטון - "סאיטס" (CITES) הבינלאומית בנספח 1, הכולל מינים האסורים בסחר בינלאומי כלשהו, כולל בעורות או באיברים. האמנה מגנה על הנמרים באמצעות חקיקה בינלאומית, המקובלת ברוב אזורי מחייתם הנוכחיים של הנמרים. אוכלוסיות שרידיות כאלו, שהוגדרו תחת סיכון, תוארו במדבריות ישראל, מצרים (סיני), ירדן, סעודיה, תימן ונסיכויות המפרץ הפרסי. רצונם של בני אנוש להתהדר בפרוותיהם הססגוניות, סחר בפרוות וביקוש לעצמותיהם (ברפואה האוריינטלית) מאיימים על קיומם של כל תת מיני הנמרים בעולם. רכבות הוצעו למכירה באפריקה לאחר שניצודו וחלקם אף ניצודים לשם הספורט בלבד, וכך הם מתמעטים בכל העולם ולא רק במחוזותינו.

פרז (במסגרת עבודת מחקר לתואר שני במחלקה לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב) כי סברה זו הייתה מוטעית. פרז השתמשה בשיטה חדשנית שבדקה דנ"א בגללים והייתה יכולה להגדיר כי אלו הם נמרים ואף להבדיל בין פרטים שונים, ובכך סייעה להציג מידע מוצק על נוכחות נמרים נוספים באזורים שונים בדרום ישראל. תוצאות המחקר הכללי, שנערך באותן שנים, חשפו שלוש נקבות וחמישה זכרים בכל מדבר יהודה והר הנגב, וזו ההערכה האחרונה על מספרם. מאז הפכו הנמרים נדירים עוד יותר ומספרם בנגב פחת. כיום אין תקווה לכך שאוכלוסיית נמרי הבר בארצנו תגדל וגם הסיכוי להגירה מירדן הוא נמוך ביותר, כי ככל הנראה גם שם הנמרים נכחדו.

תחומי מחיה ותקשורת

הנקבה מסתפקת בנחלה ששטחה כ־10-30 קמ"ר, בחפיפה לנחלות אחרות. טריטוריות הזכרים גדולות יותר משל הנקבות פי 1.6. נמרים משתמשים בתקשורת ריח (אולפקטורית): שתן, "תחנות ריח", הפרשת גללים וחפירות

כמו כן, התפרסמו הנמרים "חומיבבה", "הורדוס", "אמרפל", "כתושיון", "תיהמת", "ינאי" ו"חריטון" (השמות ניתנו להם על ידי אילני, בהתבסס על סיפורי המקרא, אפוסים קלאסיים שונים ומיתוסים בבליים).

במחקר בלטהגם הנמרה "עתר" שאומצה בקטנותה כאחת משתי הגורות של "שלומציון", והיא סייעה לקידום חקר הנמרים שבמסגרתו צוידו תשעה מהם במשדרים. במדבר יהודה ובנגב דווח גם על נמרים אחרים ללא קולר, שלא פעם חדרו למצפה רמון ולמדרשת שדה בוקר. חקר הנמרים הממושדרים נמשך מ־1978 עד 1990, המחקר הממושך ביותר עד אז על נמרים בעולם.

במשך השנים, אילני, ד"ר בני שלמון, אקולוג רשות הטבע והגנים, ויונתן תמנה, שחיבר על נמרי מדבר יהודה ספר חשוב, הביאו תצפיות רבות על נמרים. דיווחים רבים נוספים על נמרים מהר החרמון, הגולן והגליל סווגו לרוב כדיווח על "נמרי רפאים" כי לא נמצאה כל עדות נוספת לקיומם.

ואולם, ב־2004, כאשר סברו שנתר רק נמר אחד במדבר יהודה, גילתה ענבר

באמצע המאה ה־19. גיורא אילני פרסם סקר זואוגיאורפי ואקולוגי של טורפים בישראל (דוח מס' 3 של "מחקרים וסקרים" בהוצאת רשות שמורות הטבע מנובמבר 1979) - סקר מקיף, שהתפרסם על 275 עמודים ובו הובאו עשרות תצפיות, דיווחי ירי, מאות דיווחים של איסוף גללים וחפירות סימון של נמרים מראשית המאה ה־20 עד 1970, ובפעם הראשונה נחשף מעמדו של הנמר בישראל כטורף השרוי בסכנת הכחדה חמורה.

ב־19 באוקטובר 1974 יצאו אילני והפקח אסף מדמוני לבחון עקבות וגללים שהותיר נמר במקדש הכלכוליתי בעין גדי וגילו פגר יעל שצדה נמרה שזוהתה בשם "טרה" ועמה זכר שהעניקו לו את השם "אריון מלך אלעשר". הנמרים צולמו.

ב־12 בינואר 1980 נלכדה הנמרה "שלומציון", לצווארה הוצמד קולר מצויד במשדר רדיו למעקב טלמטרי ובאמצעותו עקבו אחריה כעשר שנים. בהיותה בת 16 וחצי שנים היא מתה. הנמרות "בבתא" ו"אניגמה" נלכדו באזור עין גדי, הוצאו מהטבע והועברו לשבי.

חקר הנמרים בישראל - גיורא אילני (ל) ויונתן תמנה ממשדרים את הנמר אמרפל. צילום: נדב לוי

נמרים בשביה בישראל

בשמורת טבע חי בר ביטבתה, שנוסדה לצורך הקמת גרעיני רבייה של בעלי חיים שנזכרו במקרא ונכחדו מנופי הארץ, ולשם שמירה על בעלי חיים מדבריים אחרים הנמצאים בסכנת הכחדה, תוכלו לפגוש כיום בזוג נמרים, אח ואחות, שהובאו כגורים מהספארי ברמת גן ומקורם כנראה באפריקה, ובשל העובדה שהם אחים, עוקר הזכר על ידי ניתוק צינור הזרע.

נמר אחר, הנמר "משיה", שנלכד במדרשת בן גוריון בשדה בוקר במאי 2007 ובילה את שארית ימיו בחי בר (היה זקן, כבד תנועה ולא פחד לחדור ליישובים ולבתים), מת באוקטובר 2009 בעת הרדמה לצורך טיפול בציפורן חודרנית, שגרמה לו לנזק הפוחלץ שלו מוצג בשמורה. אפשר להגיע לסיור בשמורה, לראות את הנמרים, לצפות בהאכלתם ולהתרשם גם מיתר חיות הבר המדבריות הנמצאות שם כמו הראמים הלבנים, הפראים והזוחלים.

נמר בחי בר יטבתה. צילום: דורון ניסים

(Acomys), ועופות כחוגלות וקוראים, יוני סלע וטריסטרמיות ואפילו חרקים. כאשר הנמר סובל מהיעדר נטרפים מתאימים, הוא צד חיות מחמד וחיות משקו של האדם, בעיקר מחוץ לאזורים מוגנים - שמורות או פארקים. מומחים קבעו נחרצות שללא שינוי בעמדת החברה כלפי חיות בר שיש לשמרן כמיני "דגל" לשמירת טבע כללית, יפחת הסיכוי לשרידות הנמרים בטבע. הרס וצמצום מקומות המחיה של הנמרים הם בעייתם העיקרית. אין בינתיים היתכנות להשבת נמרים לטבע מגרעין רבייה בישראל.

המאמר מוקדש לזכרו של גיורא אילני, חוקר הנמרים, שהלך לעולמו בראשית פברואר 2009. תודות לפרופ' אלי גפן ולדוקטורנט עמיעל אילני מהמחלקה לזואולוגיה באוניברסיטת תל אביב, ולד"ר בני שלמון מרשות הטבע והגנים, על סיועם בהכנת הכתבה.

כ־20X60 סמ"ר. מסרי הריח מעבירים בדרך כלל מידע על מצבם הרבייתי והגעה לגבולות נחלה. ריח הגללים חריף, להדגשת מעמדו הדומיננטי של בעל הטריטוריה, להרתעת מתחרים ולמשיכת נקבות מיוחמות. לנמרים גמישות אקולוגית מרשימה בניצול מגוון בתי גידול, מחורשים ים תיכוניים ויערות ועד מדבריות והרים. הם צדים לבדם, לרוב בלילה, במארב ובהתגנבות, ומבצעים מרדף קצר המנצל את ראייתם וסבלנותם.

האם הם ישרדו?

הנמרים הם טורפים ותפריטם, במדבר יהודה, כולל בעיקר יונקים בינוניים וגדולים (יעל, חתול בית, שפן ודרבן). בעין גדי נמצא כי משקל טרפם העיקרי הוא 5-45 ק"ג. תדירות הטריפה המוצלחת היא רק כשליש מכלל ניסיונות ההתגנבות לטרף. בישראל צדים הנמרים גם תנים, ארנבות וחזירי בר (בגליל), מכרסמים, ובעיקר קוצנים

סימון. הריח עובר לטווח קטן מאשר תקשורת שמיעתית (קולנית), אך נשאר יותר זמן. הנמרים הזכרים, כמו האריות, משמיעים קולות בעת הגנה על הנחלה, בעוד שהנקבות משמיעות קולות לתקשורת עם הגורים, ולפרסום ייחומן. שאגות הייחום של הנקבה מגיעות לטווח של שניים-שלושה קילומטרים ויכולות להישמע כל היום, אך לרוב לקראת חשיכה או לפני זריחה. ייתכן שיש קשר למצב הביוץ וקיום דואט בין המזדווגים. הרפרטואר הקולי נועד להרתעה, לחיזור ולהזדווגיות, וכולל נהמות ואנקות (grunts), רטינות (snarls), יריקות (spits), שריקות או לחישות (hiss) ויללות חתולים (mew) אופייניות.

הפרשות ריח חיוניות בצמתי שבילים ובאתרי נוכחות ושהייה בולטים, כמו בקרבת מים, בשבילי הליכה ובגבולות נחלה. באזורים שבהם צומח רב נוהגים הנמרים לשרוט גזעי עצים ושיחים ברגליהם הקדמיות ולהתיז שתן בשטח חפירת סימון של